

מקומות וכינוייהם

הא-הידיעה בשמות מקומות

לומדי כתיבת-הארץ מגדירים את ההרים שמצפון להרי-יהודה ועד לעמק-זרעאל כהרי השומרון. לעומתם יש מצביעים על העובדה, כי שומרון הוא שם פרטי מובהק, ויש אפוא לגרסו תמיד בלי הא-הידיעה.

על מקור השם שומרון נאמר לנו, כי עמרי קנה את ההר מאת שמר ובנה שם עיר בשם שומרון, על שם שמר אדוני ההר שומרון (מל"א טז, כב). זהו אפוא שם, שהומצא במיוחד להר ולעיר האמורים. במקרא נמצא שם זה עשרות פעמים, ותמיד ללא הא-הידיעה — לא גלויה ולא מובלעת: בְּשׁוֹמְרוֹן, מְשׁוֹמְרוֹן — אותיות השימוש בלי סימן של יידוע. גם הצורה הארמית שְׁמֶרִין שבספר עזרא היא ללא יידוע. מסתבר מכאן, שיש להסכים לגזרה, האוסרת את השימוש בהא-הידיעה עם השם שומרון.

אין ספק, שהגרסה הנפוצה כיום השומרון נתקבלה בהשפעת שמותיהם של אזורים אחרים בארץ, שהם גרסים עם הא-הידיעה: השרון, השפלה, הנגב, הכרמל ועוד. אולם ודאי שנקיטת גזרה-שווה משמות אלה אינה מוצדקת, כי מקובל שכל אלה הם שמות כלליים, והפיכתם לפרטיים מחייבת את היידוע. מקובל כי שרון משמעו מישור סתם,

ואילו השרון המסוים הוא מישור החוף של ארץ-ישראל; שפלה היא חבל-ארץ כל שהוא, שאין בו הרים, ואילו השפלה היא שפלת יהודה; נגב הוא גם ארץ נגובה ויבשה וגם צד דרום, ואילו הנגב המיועד הוא חבל הארץ הדרומי והיבש של ארץ-ישראל; כרמל הוא ארץ כרמים או שטח פורה, ואילו הכרמל הוא הר מסוים; גליל הוא כל חבל ארץ, ואילו הגליל הוא קיצור השם גליל הגויים, חבל הארץ הצפוני המסוים של ארץ-ישראל. הוא הדין גם לגבי שמות מקומות אחרים, שאף הם מקורם בשמות כלליים. מבחינה זו מוצדק, למשל, הכינוי המיועד העמק, שבגלל יידועו מכירים הכול, כי הוא עמק מסוים, וזה קיצור של עמק-יזרעאל. לא כן שומרון, שהוא כאמור שם פרטי מובהק, וכשם שאין לגרוס "היהודה", כך אין לגרוס "השומרון".

אולם בדיקה נרחבת יותר מלמדת אותנו, כי הכלל האמור אינו מוצק כליכך.

(א) יש שמות שונים של מקומות, הנראים בהחלט כשמות פרטיים — ובכל זאת הם נגרסים גם במקרא, במקומות מסוימים, בהא-הידיעה. השם לבנון, למשל, אינו ידוע לנו אלא כשם להר מסוים; ושם זה התהווה כפי הנראה מהמלה "לבן", ממש באותה דרך ששומרון התהווה משומר, והנה במקרא מכונה ההר הזה גם לבנון וגם הלבנון. בשתי הצורות ברור, שאין הכוונה אלא להר הזה. גלעד אף הוא שם פרטי. אמנם לפי המסופר במקרא מקורו ב"גל-עד", אולם הניקוד שונה, ומלבד גלעד כשם אדם אין לנו אלא גלעד כשמו של אותו חבל ארץ. והנה, במקרא

מכונה חבל הארץ גם גלעד וגם הגלעד. הירדן אף הוא, כמדומה אינו אלא שמו הפרטי של אותו נהר. אמנם ייתכן, שיש רמז לכך, שאף זהו מקורו בשם-עצם כללי שנשתכתה, שם שמובנו „נהר” או „נחל” סתם: „כי יגיה ירדן אל פיהו” (איוב מ, כג), ואולי גם „מארץ ירדן וחרמונים” (תהלים מב, ז). גלבע הוא שם-עצם פרטי, ובכל זאת הוא במקרא כמעט תמיד בה-הידיעה, אך יש גם גלבע בלי הא זו, כללו של דבר, דומה שיש כמות מספקת של דוגמאות לשמות פרטיים של מקומות, הנמצאים במקרא עם הא-הידיעה.

ב) עובדה מעניינת היא, שיש גם חזיון הפוך: שמות כלליים שהיו לשמות פרטיים, ובכל זאת הם כתובים לפעמים ללא הא-הידיעה. גבעה היא כמובן שם כללי, וכשהוא נהפך לשם פרטי של עיר מסוימת — מן הדין שצורתו תהיה הגבעה; והנה עובדה היא, כי עיר זו מכונה במקרא פעמים אחדות גבעה, ללא הא. וכן העיר הרמה, המכונה גם רמה. על כרמל אמרנו, שזהו במקורו שם-עצם כללי ולכן מן הדין הוא שההר המסוים יכונה הכרמל; אולם מצאנו „כתבור בהרים וכְּכרמל בים” (ירמיה מו, יח), וההקבלה לתבור מוכיחה, שהכוונה לכרמל המסוים — וניקוד כף-הדמיון הוא בשווא!

עובדות אלה מלמדות, כמדומה, כי לא הייתה קביעות מוחלטת לגבי הוספת הא-הידיעה לשמות מקומות, וכנראה במיוחד לשמות מחוזות וחבלי ארץ. שמות כלליים שנהפכו לפרטיים נגרסו גם ללא הא זו, ושמות הנראים כפרטיים מובהקים נגרסו גם עם הא זו. ומכאן, שאף על פי ששומרון

כתובה במקרא תמיד ללא הא־הידיעה — אין לאסור במוחלט את הגרסה „השומרון“.

מסקנה זו נאותה גם לגבי שמות אחרים, שגורלם בזמננו הוא כגורל השם שומרון. הנה השם כנרת הוא במקרא תמיד ללא הא־הידיעה, וברור לנו, שאין כנרת אלא שמה המיוחד של אותה ימה. בכל זאת מרבים כיום לדבר ולכתוב ולשיר על הכנרת, ויתר על כן: דומה שהגרסה עם ההא, לגבי אותה ימה, נפוצה כיום יותר והיא משמשת להבדלה בין המושבה והקבוץ כנרת לבין הימה — הכנרת, ומבחינה זו אף יש בכך ברכה. דוגמאות נוספות: גולן וחורון כתובות במקרא ללא הא־הידיעה, והנה אנו רגילים לומר החורון, הגולן; ולכאורה מדוע לא נאמר כן, אם יש במקרא בצד בשן גם הבשן?

נסכם אפוא, ששמות מקומות, ובייחוד שמות מחוזות וחבלי ארץ, אפשר לגרוס גם בהא־הידיעה וגם בלא הא זו, בלי להקפיד על ההבחנה, אם הם שמות כלליים שהיו לפרטיים או שמות פרטיים מעיקרם. אך, כמובן, יש להיזהר מזרויות.